

Istotny wkład w badania nad współczesnym słowotwórstwem białoruskim

Agnieszka Goral, *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów czynności w języku białoruskim*, Lublin 2013, ss. 199

Podejmowane w ostatnich latach badania nad słowotwórstwem współczesnego języka białoruskiego dotyczą zarówno poszczególnych kategorii i typów słowotwórczych, jak też problemów teoretycznych. Szczególnie często uwagę badaczy skupia rzeczownik, uznawany zwykle za centrum systemu słowotwórczego, gdyż w strukturze tej klasy leksemów najwyraźniej odbijają się wszystkie mechanizmy derywacyjne. Osobowe nazwy wykonawców czynności stanowią w obrębie rzeczownika tę kategorię słowotwórczą, której w języku białoruskim poświęcono szczególnie dużo miejsca. Do problematyki tej, wciąż jednak dalekiej od wyczerpania ze względu na wyjątkową dynamikę i otwartość kategorii, nawiązuje w recenzowanej rozprawie również Agnieszka Goral.

Wydana nakładem Wydawnictwa UMCS książka jest skróconą wersją rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. Michała Sajewicza i obronionej w 2011 r. Składa się ze *Wstępu* (s. 9–30), trzech rozdziałów merytorycznych: 1. *Teoretyczne podstawy badań* (s. 31–60), 2. *Dewerbalne nazwy subiektów czynności* (s. 61–123), 3. *Desubstantywnie nazwy subiektów czynności* (s. 125–160), *Uwag końcowych* (s. 161–169) oraz obszernej *Bibliografii* (s. 171–198).

Przedmiotem opisu w rozprawie są formacje słowotwórcze tworzące bardzo wyrazistą w obrębie rzeczownika kategorię semantyczną – sufiksalne osobowe nazwy subiektów czynności. Ich wieloaspektowa analiza to zasadniczy cel badawczy Autorki pracy, uwzględniający m.in. określenie relacji między wyrazem motywującym i motywowanym oraz kierunku motywacji, analizę semantyczną i formalną

derywatów, ustalenie aktywności formantów i typów słowotwórczych, opis tendencji słowotwórczych w zakresie kategorii osobowe *nomina subiecti* we współczesnej białoruszczyźnie.

Podstawę materiałową badań stanowi liczący 1097 jednostek zbiór derywatów sufiksalnych od podstaw czasownikowych (608) oraz rzeczownikowych (489) będących określeniami nazw zawodowych i uzualnych. Zostały one zgromadzone *drogą celowej selekcji ze źródeł leksykograficznych (słowników), prac naukowych, podręczników do nauki języka białoruskiego oraz materiałów prasowych* (s. 12). W sumie źródła materiałowe liczą, jak wynika z zamieszczonego na końcu wykazu, 45 pozycji. Ekscerpcja tak bogatej i różnorodnej literatury podyktowana była dążeniem do stworzenia bazy materiałowej reprezentatywnej dla różnych odmian (głównie pisanych) języka. Ogląd bibliografii źródłowej dowodzi, że dominują prace wydane pod koniec ubiegłego i na początku obecnego stulecia, ale uwzględniono również leksykografię z lat 70. 80., sięgnięto nawet do lat 20. XX wieku („Bielaruska-ruski” i „Ruska-bielaruski słownik”, pod red. Niekraszewicza i Bajkowa, Mińsk 1926, 1928). Można przypuszczać, że tak rozległa perspektywa czasowa miała służyć ukazaniu procesów ewolucyjnych w zakresie słowotwórstwa badanej kategorii semantycznej, co jest niewątpliwie dużą zaletą rozprawy.

Specyfikę poszczególnych faz rozwojowych białoruszczyzny, jak pokazują badania m.in. A. Łukaszańca, L. Szakuna, w znacznej mierze determinowały natężające się bądź słabnące wpływy jednego z dwóch języków – polskiego lub rosyjskiego, prowadzące nieraz do narastania tendencji eksponujących to, co rodzime w języku. Tendencja taka szczególnie mocno zaznaczyła się np. w latach 20. ubiegłego wieku, znajdując swój wyraz w świadomym eliminowaniu polonizmów i rusycyzmów i zastępowaniu ich neologizmami białoruskimi (dość licznie poświadczonymi m.in. w „Bielaruska-ruskim słowniku”, pod red. M. Bajkowa i S. Niekraszewicza). Druga połowa XX wieku, szczególnie lata 50.–80. to zdecydowana dominacja wpływów rosyjskich w białoruszczyźnie, natomiast ostatnią dekadę minionego stulecia cechuje większy stopień zbliżenia języka białoruskiego z polskim (zwłaszcza w zasobie słownikowym). Te ogólne tendencje rozwojowe współczesnej białoruszczyzny znalazły swoje odbicie w jej systemie słowotwórczym. Pisze o tym również Autorka rozprawy (s. 15–16), wyodrębniając za A. Łukaszańcem dwa etapy formowania się słowotwórstwa białoruskiego: 1) lata 50. – pierwsza połowa lat 80., 2) druga połowa lat 80. – do czasów współczesnych. Uzasadnienia takiego podziału, jak trafnie podkreśla Autorka (s. 16), szukać należy w przyczynach pozajęzykowych – przemianach społeczno-politycznych na przełomie lat 80. i 90. Ich konsekwencją były zróżnicowane procesy zachodzące w systemie słowotwórczym obydwu faz rozwojowych, szczególnie zresztą omówione w pracy.

Pani Agnieszka Goral przyjęła synchroniczny sposób opisu jako podstawę metodologiczną pracy. Odwołała się do uznanych kompendiów polskich, rosyjskich, białoruskich i czeskich, w których kształtowały się strukturalne teorie słowotwórcze językoznawstwa slawistycznego. Wykorzystała również przyjętą w tych pracach terminologię. Obszerna, kompetentnie napisana część wstępno-teoretyczna rozprawy przynosi uporządkowaną krytyczną prezentację stanu badań nad słowotwórstwem synchronicznym na Białorusi z uwzględnieniem formacji agentywnych w języku

polским i białoruskim, opis podstawowych pojęć z zakresu słowotwórstwa synchronicznego, prezentację technik derywacyjnych rzeczowników białoruskich, omówienie najbardziej dyskusyjnych zagadnień słowotwórczych (m.in. kwestii interfiksów, submorfów, aplikacji i in.).

Zasadnicza część rozprawy, złożona z dwóch obszernych rozdziałów (s. 61–160), poświęcona została skrupulatnej analizie zgromadzonego materiału źródłowego. Jako nadrzędne kryterium porządkowania derywatów Autorka przyjęła kierunek motywacji słowotwórczej (odczasownikowej lub odrzeczownikowej), wyodrębniając grupę *deverbativów* i *desubstantivów*. W obrębie grup materiał został usystematyzowany według formantów słowotwórczych, rozpatrywanych zgodnie z malejącą produktywnością. Przyjęty sposób prezentacji derywatów pozwolił na ukazanie pełnego inwentarza wykładników słowotwórczych, zaobserwowanie ich hierarchii oraz różnic w produktywności poszczególnych typów. Przy opisie *deverbativów* w części słownikowej określana jest wartość aspektowa derywatów oraz ich związek z podstawą słowotwórczą czasownika. W przypadku *desubstantivów*, opierając się na relacji podstawy motywującej do derywatu, wyróżniono nazwy o charakterze odo-biektowym, odrezultatywnym, odnarzędziowym, odmateriałowym, odmiejscowym i odsposobowym. Na podkreślenie zasługuje fakt, że prezentacji materiału egzemplifikującego poszczególne typy słowotwórcze towarzyszą wszechstronne, wnikliwe komentarze autorskie. Omawiana jest w nich szczegółowo dystrybucja formantów uzależniona od wygłosu podstawy słowotwórczej, ich specjalizacja semantyczna, aktywność, synonimia, nacechowanie stylistyczne, zjawiska morfonologiczne obserwowane przy derywacji badanych rzeczowników.

Nie można nie zwrócić uwagi na bogactwo przypisów, zarówno tzw. harwardzkich (odsyłaczowych w tekście głównym), jak i tradycyjnych, u dołu stron, zawierających dodatkowe komentarze, eksplikacje. Ważnym elementem opisu są również podsumowujące, przejrzyste tabele i zestawienia.

Rozdziały zamykają obszerne wnioski podsumowujące wyniki analizy w grupie derywatów odczasownikowych i odrzeczownikowych, a ich uogólnienie przynoszą *Uwagi końcowe*, dające pełny obraz żywotności badanej kategorii słowotwórczej oraz aktywności tworzących ją typów.

Zarówno w opisie materiału dokumentacyjnego, jak i we wnioskach, zwraca uwagę dążenie Autorki do wnikliwej interpretacji neologizmów jako grupy derywatów najlepiej odzwierciedlającej najnowsze tendencje językowe. Leksemy te nierzadko noszą efemeryczny charakter i nie zawsze są rejestrowane w słownikach. Pani Agnieszka Goral słusznie podkreśla, że ich powstanie i obecność w systemie leksykalnym wiązać należy z przyczynami pozajęzykowymi, głównie z wpływem – po przemianach lat 90. – kultury Zachodu, która dociera na Białoruś przede wszystkim za pośrednictwem języka polskiego (s. 118). Wpływ ten, skutkujący internacjonalizacją słownictwa, jest przejawem pewnych tendencji o charakterze pansłowiańskim (por. serie wydawnicze „Najnowsze Dzieje Języków Słowiańskich”, t. 1–14, 1996–2004 oraz „Komparacja Systemów i Funkcjonowania Współczesnych Języków Słowiańskich”, t. 1–4, 2003–2009, redagowane przez Stanisława Gajdę). Internacjonalizacja znajduje swój wyraz zarówno w wykorzystaniu obcych genetycznie formantów, jak i podstaw motywacyjnych derywatów, tworzących nierzadko dublety słowotwórcze opozycyjne względem formacji rodzimych. Problem dubletów jako

jedno z najbardziej aktualnych zagadnień we współczesnym słowotwórstwie białoruskim, przejawiające się w rywalizacji nie tylko elementów obcych i rodzimych (*mazaist* – *mazaicznik*), lecz dotyczące również struktur genetycznie białoruskich (*siawok* – *siawiec*), jest mocno eksponowany w rozprawie Agnieszki Goral. Autorka, oprócz szczegółowej analizy samego zjawiska, przedstawienia rejestru najczęściej konkurujących ze sobą formantów słowotwórczych w zakresie badanych struktur dewerbalnych i desubstantywnych, stara się dotrzeć do przyczyn tego procesu. Wynikają one, najogólniej rzecz ujmując, ze ścierania się tendencji do internacjonalizacji z tendencją rodzimą.

Podsumowując, lektura książki nie pozostawia wątpliwości, że jej Autorka wniosła istotny wkład w badania nad współczesnym słowotwórstwem białoruskim. O wartości recenzowanej rozprawy decydują zarówno solidne podstawy źródłowo-materiałowe w postaci znaczącego korpusu jednostek wyselekcjonowanych ze zróżnicowanych tematycznie i chronologicznie źródeł, zapewniające obiektywizm i rzetelność badawczą, jak i dobry warsztat metodologiczny, wynikający z gruntownego opanowania imponująco rozległej literatury przedmiotu, wnikliwości i wielostronności analizy, umiejętności łączenia wyników badań poprzedników z własnymi spostrzeżeniami. Zawarte w pracy ustalenia naukowe w zakresie słowotwórstwa rzeczowników w języku białoruskim mogą stanowić podstawę do dalszych badań zarówno na gruncie białoruskim, jak też slawistyczno-komparatystycznym.

Lilia Citko
Białystok